

XVIII. YÜZYILDA BİTLİS SANCAĞI VE İDARECİLERİ

Bitlis Province and Its Governors In 18th Century

Dr. Mehmet İNBAŞI*

ÖZET

Bitlis, Anadolu'da Müslüman Araplar müteakiben de Türkler tarafından erken fethedilen bölgelerden birisidir. Türk-İslam hâkimiyetinin sağlanmasından sonra bölgede, dinî ve sosyal yönden büyük gelişme yaşanmıştır. Osmanlı hâkimiyetine girmesinde İdris-i Bitlisi'nin büyük rolü olmuştur. Doğuda bulunan Safevî Devleti'nin yayılmacı politikasına karşı tahkim edilen şehir, Osmanlı idaresine sadık olup bölgede etkili yerel aşiret ve kabilelerin idaresine verilmiş ve onlara hükümet statüsü altında farklı bir idare sistemi uygulanmıştır. Bu çalışmada, Bitlis sancağının idarî yapısı ile bölgede görev yapmış hanedanlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler; Bitlis, Van Gölü havzası, sancak, hükümet sancaklar, XVIII. yüzyıl.

ABSTRACT

Bitlis is one of the early conquered places by Muslim Arabs and later Turks in Anatolia. After the Turkish-Islam dominance, significant religious and social developments took place in the city. *İdris Bitlisi* played an important role in order to put the city under the rule of Ottomans. Fortified against the imperial *Safevids* who are located in the east, the city always remained faithful to Ottomans and given under the rule of effective tribes and clans in the region by applying a different government system. In this study, information about the ruling system and about the dynasties is given.

Keywords: *Bitlis*, *Van Lake*, *Sandjak*, Province, Governing provinces, 18th Century.

Kuruluşu ve adının kökeni hakkında kesin bilgiler bulunmayan Bitlis, Büyük İskender'e atfedilen bir efsaneye göre onun kumandanlarından Badlis tarafından inşa edilen kalenin etrafında kurulmuştur. Sasanîler ve Romalılar arsında ihtilaf konusu olan bölge, birçok defa el değiştirmiş, daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır. Halife Hz. Ömer zamanında 641 yılında Müslüman Araplar tarafından fethedilmiştir. Abbasiler döneminde Hamdanîler ve Mervanîlere bağlı olarak idare edilen şehir¹, XI.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ Mukrimin Halil Yınanç, Besim Darkot, "Bitlis", *İslam Ansiklopedisi (İA) II*, s. 657-658; Metin Tuncel, "Bitlis", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA.) VI*, s. 226; Mehmet Öz, "XVI.

yüzyıl ortalarında Selçuklu nüfuzu altına girmiş, Sultan Melikşah, Fahu'd-devle Muhammed'i bölgede fetih yapmakla görevlendirmiş, O da yanında Emir Sanduk ve Dimaçoğlu Mehmed Bey olduğu halde harekete geçerek, Mayıs 1085 yılında Bitlis'i, hemen arkasından da Ahlat taraflarını fethetmişti. Fetihten sonra Bitlis şehri, Dilmaçoğlu Mehmed Bey'e ikta olarak verilmişti. Dilmaçoğulları Beyliğinin merkezi olan Bitlis, daha sonra Ahlatşahlar'ın, kısa bir süre sonra da Artukoğulları'nın idaresine girmişti. Ancak bir süre sonra Ahlat Emiri Begtimur bölgeye yeniden hakim olmuştu. Bitlis şehri ve havalisi 1207'de Ahlatşahları mağlup eden Eyyûbilerin idaresine girmişti.²

Celeleddin Harezşah'ın Eyyubilerin bölgedeki hâkimiyetlerine son vermek istemesi, Eyyûbiler ile Selçuklular arasında ittifaka neden olmuştu. Sultan Alâeddin Keykûbad, 1230 tarihindeki Yassıçemen savaşında Celeleddin Harezşah'ı mağlup ederek Bitlis ve havalisine hâkim olmuştu. Ancak Moğol baskısı sebebiyle bölgedeki Selçuklu hâkimiyeti uzun süreli olmamış ve 1231'de şehri ele geçiren Moğollar kaleyi ve şehri tahrip etmişlerdi. Bunun üzerine Alâeddin Keykûbad, Kemaleddin Kamyar isimli bir komutanını Bitlis üzerine göndermiş, şehri yeniden 1232'de ele geçirdikten sonra kalesini tamir ettirmişti.³

XIV. yüzyılda Şerefoğulları adlı bir ailenin hüküm sürdüğü Bitlis, Karakoyunluların arkasından da bölgenin yeni hâkimi Akkoyunluların idaresine girmiştir. XVI. yüzyıl başlarında bölgeye hâkim olan Safevîlerden sonra bölgedeki ilk Osmanlı hâkimiyeti, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında gerçekleşmiştir. Bitlis ve civarının fethedilmesinde bölgede nüfuz sahibi olan İdris-i Bitlisi'nin büyük rolü olmuştur. İdris-i Bitlisi'nin gayretleri neticesinde, Bitlis emiri IV. Şerefeddin Han da Osmanlı hakimiyetini tanımış, ancak zaman zaman Osmanlı Devleti'ne karşı Safevî Devleti'ne meyilli politikalar izleyerek bölgede ihtilafın çıkmasına sebep olmuştu. Hatta Kanunî Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'ne (1533–1535) çıkmasının temel sebebi de Bitlis hâkimi Şeref Han'ın İran'a iltica etmesi idi. Onun yerine Azerbaycan hâkimi iken Osmanlılara iltica eden Ulama Han getirilmiş ve bölgede yeniden istikrar sağlanmıştı.⁴ Ancak Nahçıvan seferi sırasında 1552'de yeniden harekete geçen eski Bitlis hâkimi Şeref Han'ın oğlu Şemseddin Han, Ahlat ve civarına

Yüzyılda Bitlis Sancağı: Yönetim, Nüfus ve Vergilendirme", *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, (Dubrovnik-Croatia, 20–23 August 2002)*, Ankara 2005, s. 31.

² Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 261–267; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 111–116; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 47–54.

³ Sümer, *Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 57–58; Tuncel, "Bitlis", s. 226.

⁴ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1998, s. 275–276; M. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1992, s. 69–78.

baskın yaparak Osmanlı askerine zayıf vermişti.⁵ Osmanlı ordusunun harekete geçip bölgede yeniden üstünlük sağlamasından sonra, 1555'te yapılan Amasya Antlaşması ile sulh ve sükûn sağlanmıştı.

İdarî Yapı; Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini hâkimiyeti altına aldıktan sonra, buralarda farklı bir idarî yapılanma gerçekleştirmiştir. Bunun temel sebebi de bölgedeki aşiret yapısından kaynaklanmaktadır. Bunlardan birisi olan Bitlis de, fetihten sonra sancak / hükümet adı altında özel bir statü verilerek Osmanlı idaresine bağlanmıştı.

Hükümet; Osmanlı Devleti'nde klasik sancakların yanında, hükümet olarak adlandırılan ve idarelerinin mahalli beylere ocaklık suretiyle tevcih edildiği sancaklar da mevcuttu. Ancak bunlar defterlere liva olarak değil hükümet adı altında kaydedilmişlerdir. Hükümetleri idare eden beylere ise, hâkim denildi. Hükümet sancakların kanunla belirlenmiş olan statüleri, tabii olarak Osmanlı Devleti'ne bağlılıkları ölçüsünde geçerli idi. Diyarbakır, Van ve Bağdad eyaletlerinde rastlanılan hükümetlerin ihdas sebebi, buralardaki mahalli beyleri devletin resmi görevlisi yaparak bir ölçüde merkezi otoriteye bağlamaktır. Hükümet sancaklar, kanun hükmüne bakılarak bir muhtariyet olarak algılanmamalıdır. Zira bunların idaresinin sadece kuru bir mülkiyet hakkı ile mahalli beylere bırakıldığı ve uygulamada diğer sancaklar gibi muamele gördükleri tespit edilmiştir. Bunların temelde bazı özellikleri vardır.⁶

1. Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancaklar, fetih sırasında hizmeti görülen mahalli beylere veya ümeraya verilmektedir.

2. Hükümet sancaklar mülkiyet, yurtluk-ocaklık sancaklar ise arpalık ve sancak hassı olarak tevcih edilmiştir.

3. Hükümet sancaklarda tahrir yapılmamaktadır. Tımar ve zeamet yoktur. Geliri idarecilere aittir.

4. Hükümet sancaklarda ümeradan ve kul taifesinden hiç kimse bulunmamaktadır.

5. Yurtluk-ocaklık sancaklarda tahrir yapılmakta ve kul taifesi bulunmaktadır.

⁵ Sümer, *Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, 62–63.

⁶ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı, Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ 1997, s.7; O. Kılıç; "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 10*, Ankara 1999, s. 121–122; O. Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar; Hakkâri Hükümeti Örneği", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II/1, (9–13 Eylül 2002, Ankara)*, Ankara 2005, s. 702–710.

6. Beyleri öldüklerinde veya hizmette kusurları görüldüğünde evladına veya akrabasından kimseye verilir, aile dışından başkasına tevcih yapılmazdı.

7. Sefere çağrıldıkları zaman bağlı buldukları beylerbeyi ile birlikte sefere katılmak zorunda idiler.

Görüldüğü üzere hükümet sancaklar özel bir statüye sahip olmakla beraber tamamen muhtar ya da bağımsız hareket edebilecek konumda değildirler. Bu sancakları idare eden beylerin sancak üzerindeki hakkı, sadece görünüşte ortaya çıkan bir mülkiyet hakkı idi. Osmanlı Devleti'nin bunlar üzerinde her türlü tasarruf hakkı her zaman saklı kalmıştı. Nitekim yurtluk ve ocaklık sancaklara zaman zaman müdahale edildiği bilinmektedir. Aynı durum hükümet sancaklar için de geçerli olmuştur. Kanunnâme'de her ne kadar memleketleri *mefrûzü'l-kalem ve maktû'ü'l-kademdir* şeklinde, yani tahrir yapılmayan ve Osmanlı idarecilerinin müdahale etmediği bir idari birim olarak belirtilmesine rağmen, buralarda tahrir yapıldığı ve zaman zaman devlet idarecilerinin müdahale ettiği, arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Nitekim XVI. yüzyılda Bitlis Sancağı'nın yönetim, vergi ve nüfus yapısı konusunda önemli bir çalışma yapmış olan Mehmet Öz, çalışmasında ana kaynaklar olarak tımar defterlerini kullanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde tahrir yapılmıştır. Gerçi bu dönemde Bitlis'te, hükümet statüsü tam olarak uygulanmayıp normal sancak olarak kaydedilmiştir. Ancak yine de devletin belli bir ölçüde nüfus ve vergi tespitine gittiğini söylemek mümkündür. Aynı şekilde kanunnamede *Osmanlı idarecilerinin müdahale etmediği yer* olarak belirtilmesine rağmen, XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda Bitlis hükümetine idareci tayinine bazen Van Beylerbeyi'nin, bazen Erzurum Beylerbeyi'nin bazen de Bitlis kadısı ile bölgedeki diğer idarecilerin doğrudan müdahale ettiği görülmektedir. Bu konuda çok sayıda kayıt vardır. Yine kanunnâmede *içlerinde ümerâ-i Osmaniye'den ve kul taifesinden hiçbir ferd yoktur* şeklinde, yani burada Osmanlı askerinin olmadığı ve tımar sisteminin uygulanmadığı belirtilmesine rağmen XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda hükümet statüsünde olan Bitlis'te *erbab-ı tımar, zuemâ, alaybeyi, mustahfiz* gibi görevlilerden sık sık bahsedilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti idarecileri, zaman ve mekân mefhumunu dikkate alarak zaman zaman kanunnâme hükümleri dışına çıkmışlardır ki, bu da statükocu yapının her zaman geçerli olmadığını göstermektedir. Bu da adem-i merkezियete, merkezin müdahale ettiğini ortaya koymaktadır.

Van bölgesi ve hükümetler konusunda önemli çalışmaları bulunan Orhan Kılıç da, kanunnamede belirtilen hükümlere rağmen devletin lüzum görmesi halinde tahrir yaptığını, Bitlis hükümetinin 1593 ve 1604 yıllarında iki defa tahrir edildiğini, sancak gelirlerinin önemli bir kısmının da tımar ve zeamet gelirlerine ayrıldığını belirtmektedir. Yine aynı şekilde hükümetlerde, kul taifesinin bulunmadığı yolundaki kanunname hükümlerinin de Bitlis hükümetindeki

uygulamada uyuşmadığını söylemektedir.⁷ Bu da yapılan değerlendirmeyi teyit etmektedir.

Bitlis Sancağı / Hükümeti; Statü olarak sancak teşkilatı kurularak 1527 tarihli kayda göre Diyarbekir Vilayeti'ne bağlanan Bitlis Sancağı'nın bu dönemdeki idarecisi Şeref Han idi.⁸ Ancak Şeref Han'ın Safevî Devleti'ne iltica edip Şah Tahmasb ile ittifak sağlaması üzerine bölge, Ulama Han'ın idaresine verilmiş ve Bitlis Eyaleti şeklinde kaynaklarda zikredilmiştir.⁹ Şeref Han'ın İran'a iltica etmesinden ve öldürülmesinden kısa bir süre sonra oğlu Şemseddin, Bitlis beyliğine tayin edilmiş, ancak İrakeyn Seferi dönüşünde 1535'te görevinden azledilmiş, Bitlis'in hükümetlik statüsüne son verilerek normal sancak haline getirilmişti. 1540 tarihli timar icmal defterinde, Bitlis yine normal sancak statüsünde kaydedilmiş olup sancakbeyliği görevinde İbrahim Bey bulunmaktaydı.¹⁰ XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar sancak statüsünü devam ettiren Bitlis, Van'ın fethedilip yeni bir beylerbeylik olarak teşkilatlandırılmasından sonra Van Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır.¹¹

1548 Elkas Seferi sırasında bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından muhasara edilen Van, on günlük bir mukavemetten sonra 25 Ağustos 1548'de fethedilmişti.¹² Fetihden sonra, Van ve civarında gerekli idarî düzenlemeler yapılarak Van şehri, Paşa Sancağı olmak üzere Van Beylerbeyliği adıyla yeni bir beylerbeylik kurulmuş ve Anadolu Defterdarı Çerkez İskender Paşa, Beylerbeyi olarak tayin edilmişti.¹³ Van civarında bulunan yerler de durumlarına göre, sancak, hükümet, ocaklık statüleri altında Van Eyaleti'ne bağlanmıştır. Bu sancaklardan zaman zaman başka eyaletlere bağlananlar, lağvedilenler veya yeniden kurulanlar olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Van Eyaleti'ne bağlı sancaklardan birisi olan Bitlis'in idari yapısı ve XIX. yüzyıla kadarki durum şu şekildedir:

⁷ Kılıç, "Hükümet Sancaklar", s. 705–706.

⁸ Öz, "Bitlis Sancağı", s. 34.

⁹ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı; Kuruluş ve Genişleme Devri (1535–1566)*, Ankara 1998, s. 52, 104–105.

¹⁰ Öz, "Bitlis Sancağı", s. 35.

¹¹ Orhan Kılıç, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Van (1548–1648)*, Van 1997, s. 136–137.

¹² Nejat Göyünç, "Van", *İslam Ansiklopedisi (İA.)*, XIII, İstanbul 1986, s. 197–202; Kılıç, *Van*, s. 3–21.

¹³ *CIEPO Tarafından Yürütülen Osmanlı Protopografisi Üzerine Araştırma Programı*, Koordinatörler; Halil İnalçık, Jean-Louis Bacqué-Grammont, (Tarihsiz), s. 162; Kılıç, 1534–36 yılları arasında Van Beylerbeyi olarak Hüsrev Paşa'yı göstermekte ve 1548'de beylerbeyi olarak İskender Paşa'nın ismini vermektedir. *Van*, s. 147; Kılıç, *Eyalet ve Sancak Tevcihati*, s. 7.

Van Eyaletine Bağlı Sancaklar¹⁴

XVI. Yüzyıl ¹⁵	XVII. Yüzyıl ¹⁶	1700–1750 ¹⁷	1750–1800 ¹⁸
Van (Paşa Sancağı)	Van (Paşa Sancağı)	Van (Paşa Sancağı)	Van (Paşa Sancağı)
Adilcevaz	Adilcevaz (Ocak)	Adilcevaz	Adilcevaz
Ağakis	Ağakis	Ağakis	Ağakis (Ocak)
Bargiri	Alpak (Ocak)	Bargiri	Bargiri (Ocak)
Bidlis	Bargiri (Ocak)	Belican	Bidlis Hükümeti (Ocak)
Bradost	Bidlis Hükümeti (Ocaklık)	Bidlis Hükümeti	Elbak (Ocak)
Erciş	Diyadin	Diyadin	Erciş
Espayrid	Erciş (Ocak)	Erciş	Espayrid
Hakkâri	Espayrit / Asiyâb-rud (Ocak)	Espayrid	Hakkâri Hükümeti (Ocak)
Hizan	Hakkâri Hükümeti (Ocak)	Hakkâri (Ocak)	Hizan Hükümeti (Ocak)
Hoy	Hizan Hükümeti (Ocak)	Hizan (Ocak)	Harun / Heyrûn (?) tabi Şırvı
Kesan	Kârkâr	Hoşâb/ Mahmûdî (Ocak)	Hoşâb / Mahmûdî Hükümeti (Ocak)

¹⁴ Sancak isimleri farklı tarihlerde farklı şekillerde yazıldığı için, burada her dönemdeki yazılış şekilleri esas alınmıştır. Alpak / Elbak, Espayrid / Asiyâb-rud, Kârkâr / Kâkâr, Zeriki / Zırıkı / Zeriği vb.

¹⁵ Bu dönemle ilgili Kılıç, 1558, 1565, 1575–85, yıllarına ait olmak üzere 4 farklı liste verirken, Kunt, 1568–74 ve 1578–88 yıllarına ait iki liste vermektedir. Bu listelerde, Van Eyaleti'nin sancak sayısı 13 ila 22 arasında değişmektedir. Kılıç, *Van*, s. 120–124; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 144, 172–173; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988, s. 107, 202–205.

¹⁶ XVII. yüzyıla ait olmak üzere Ayn Ali Efendi, 1631–32 tarihli Tevcihat Defteri, Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi ile Telhisü'l-Beyân esas alınmak suretiyle Van eyaletine bağlı olarak çeşitli sancakların isimleri zikredilmiştir. Ayn Ali 14, Turan 18, Sofyalı Ali Çavuş 14, Hüseyin Hezarfen de 20 sancağın adını kaydetmiştir. Bunlardan ve çeşitli arşiv kayıtlarından naklen de Kılıç, 6 ayrı listede değişen sayıda sancak ismi belirtmiştir. Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman Der Hülâsâ-i Mezâmin-i Dester-i Divan*, İstanbul 1280, s. 33–34, 60; Şerafettin Turan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimâtı”, *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1963, s. s. 220; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, Haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992, s. 37; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân fî Kavânin-i Âl-i Osman*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1988, s. 130–131; Kılıç, *Van*, s. 125–129.

¹⁷ Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717–1730)*, Ankara 1997, s. 23; Kılıç, *Eyalet Tevcihâtı*, s. 68–70.

¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Divan-ı Hümâyün Tahvil Defteri 16*, s. 178–192.

Mahmûdî	Kesan (Ocak)	Somay ma'a Selmas (Hükümet)	Kâkâr
Makü	Kotur (Ocak)	Şırvî	Kesan
Muş	Mahmûdî Hükümeti (Ocak)	Zırîki (Ocak)	Muş
Müküs	Müküs (Ocak)		Müküs
Ovacık	Şırvî (Ocak)		Somay
Pesk	Şıtak (Ocak)		Şırvî
Selmas	Zerikî (Ocak)		Şıtak (Ocak)
Şırvî			Zırîği (Ocak)
Tıso			
Urmi			
Toplam 22	19	15	20

Görüldüğü üzere, XVI. yüzyılda Van Eyaleti'ne ait sancak listesinde belirtilen sancak ve hükümet sayısı 22 iken XVII. yüzyılda 19, XVIII. yüzyılın ilk yarısında 15, ikinci yarısında ise yeniden 20 olarak kaydedilmiştir. XIX. yüzyılda ise eyalete bağlı 16 sancak vardı. Sancak sayısındaki bu değişmelerin sebebi, bazı sancakların lağvedilmesi, bazılarının da İran harplerinden sonra yeniden kurulmasıdır. Temelde hükümet ve ocaklık statüsü verilenlerin hemen her dönemde aynı statülerini korudukları anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar normal sancak statüsünde olan Bitlis'in XVII. yüzyılda hükümet statüsü altında kaydedildiği görülmektedir. Nitekim Ayn Ali Efendi, Van Eyaleti'nin sancaklarını zikrederken Bitlis'ten *Hükümet-i Bidlis* şeklinde bahsetmektedir.¹⁹ 1631-31 tarihli tevcihat defterinde yine Van Eyaleti'ne bağlı olan Bitlis, *Hükümet-i Bidlis der tasarruf-ı Abdal ibn Ziyae'd-din ocaklık* şeklinde kaydedilmiştir.²⁰ Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Bitlis'in hükümet statüsünde olduğunu ve bu dönemde Bitlis hakimi olan Abdal ibn Ziyae'd-din ile görüşüğünü, yanında bulunan Melek Ahmed Paşa ile on gün süresince Abdal Han'ın misafiri olarak kaldığını, kendisine yapılan ihsanların ne kadar bol olduğunu uzun uzadıya beyan etmektedir. Yine Seyahatnâme'de, Bitlis'te yeniçeri serdarının, 13 adet zeametın, 214 adet erbab-ı timarın, alaybeyi, çeribaşı gibi görevlilerin bulunduğu şeklindeki kayıt²¹ burada kul taifesinden kimselerin olduğunu göstermektedir. Gerek tevcihat kayıtlarından gerekse

¹⁹ Ayn Ali, s. 33-34.

²⁰ Turan, "İdârî Taksimâtı", s. 220.

²¹ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 4. Kitap*, yay. Yücel Dağlı-S. Ali Kahraman, İstanbul 2001, s. 64-85.

Seyahatname’de belirtilen bilgilerden, Bitlis’in hükümet statüsünün XVII. yüzyıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır.

XVIII. yüzyıl, Bitlis’in hükümet sancak olarak kaydedildiği bir dönemdir. Nitekim bu dönemdeki tevcihat defterlerinde Bitlis’in statüsü ve idarecileri hakkında çok farklı bilgiler bulunmaktadır. Bitlis sancağında görev yapan idarecilere bakıldığı zaman ilginç bir durum ortaya çıkar. Bunun sebebi de incelenen bir asırlık süre içerisinde 53 idarecinin atanmış olmasıdır. Hükümet statüsünde olduğu için çoğu defa aynı aileden olmasına rağmen bu idarecilerin pek azı 2 yıl ve üzeri görev yapabilmıştır. Ağırlıklı olarak görev yapan idareciler bir yılın altında ancak görevde kalabilmişlerdir. Örneğin 1755–1800 yılları arasında yaklaşık 40 tayin kararı arşiv kayıtlarına girmiştir. Dolayısıyla 45 yıllık süre içerisinde 40 defa tayin kararının yazılmış olması, bölgede idari yönden büyük bir istikrarsızlığın olduğunu göstermektedir.

Bu idarecilerin isimleri ile görev tarihleri aşağıda gösterilmiştir.

XVIII. Yüzyılda Bitlis Hükümeti İdarecileri

İdarecinin Adı	Göreve Başlama Tarihi	Ayrılış Tarihi	Görev Süreleri
Mehmed Said Han	3 Nisan 1702		
Mehmed Adil Han	2 Kasım 1716	3 Eylül 1725	9 yıl
Mehmed Emin Han	4 Eylül 1725	16 Aralık 1726	1 yıl, 2 ay
Mehmed Adil Han	17 Aralık 1726	9 Şubat 1728	1 yıl, 2 ay
Mehmed Emin Han	10 Şubat 1728	28 Haziran 1728	4 ay
Mehmed Adil Han	29 Haziran 1728	26 Mart 1729	9 ay
Mehmed Emin Han	27 Mart 1729	7 Temmuz 1736	7 yıl, 3 ay
Selim Han	8 Temmuz 1736	5 Haziran 1737	11 ay
Süleyman Han	6 Haziran 1737	6 Haziran 1738	1 yıl
Mehmed Emin Han	7 Haziran 1738		
Mehmed Said Han	?		
Behram-zâde Mehmed Burhan	10 Mayıs 1756	2 Nisan 1757	1 yıl
Adil Han	3 Nisan 1757	21 Ağustos 1757	4 ay
Mehmed Şeref Han	22 Ağustos 1757	30 Haziran 1759	2 yıl
Mehmed Selim Han	1 Temmuz 1759	24 Eylül 1759	3 ay
Mehmed Haydar	25 Eylül 1759	31 Mayıs 1760	8 ay
Adil Han-zâde Mehmed Şeref Han	1 Haziran 1760	26 Ocak 1761	8 ay
Mehmed Haydar	27 Ocak 1761	22 Eylül 1763	1 yıl, 10 ay
Şeref Han	23 Eylül 1763	10 Eylül 1765	2 yıl
Han-zâdelerden Haşım	11 Eylül 1765	10 Mart 1766	7 ay

Mehmed Adil Han-zâde Hasan Bey	11 Mart 1766	1 Haziran 1768	2 yıl, 2 ay
Mehmed Haşim Han	2 Haziran 1768	28 Mart 1770	2 yıl
Hasan Han	29 Mart 1770	9 Haziran 1771	1 yıl, 2 ay
Mehmed Haşim Han	10 Haziran 1771	18 Temmuz 1772	1 yıl
Hasan Han	19 Temmuz 1772	19 Nisan 1774	1 yıl, 10 ay
Adil Han-zâde Mehmed Şeref Han	20 Nisan 1774	27 Temmuz 1775	1 yıl, 2 ay
Mehmed Haşim Han	28 Temmuz 1775	5 Mart 1776	8 ay
Mehmed Şeref Han	6 Mart 1776	23 Ekim 1776	8 ay
Mehmed Haydar Han	24 Ekim 1776	6 Mayıs 1777	7 ay
Adil Han	7 Mayıs 1777	1 Ekim 1777	6 ay
Mehmed Şeref Han	2 Ekim 1777	2 Haziran 1778	8 ay
Adil Han	3 Haziran 1778	16 Eylül 1780	1 yıl, 10 ay
Mehmed Şeref Han	17 Eylül 1780	5 Mart 1783	2 yıl, 7 ay
Mir Muhammed Koçak Han	6 Mart 1783	10 Eylül 1783	6 ay
Mehmed Şeref Han	11 Eylül 1783	3 Ocak 1784	4 ay
Adil Han	4 Ocak 1784	26 Mayıs 1785	1 yıl, 4 ay
Mehmed Şeref Han	27 Mayıs 1785	27 Eylül 1786	1 yıl 4 ay
Mir Mehmed Koçak Han	28 Eylül 1786	6 Nisan 1787	7 ay
Mehmed Şeref Han	7 Nisan 1787	1 Ağustos 1787	4 ay
Mehmed Adil Han	2 Ağustos 1787	21 Kasım 1787	4 ay
Selim Han-zâde Faik Ahmed Han	22 Kasım 1787	17 Nisan 1788	6 ay
Mehmed Şeref Han	18 Nisan 1788	25 Haziran 1797	9 yıl
Gazanfer Han	26 Haziran 1797		
Nasuh Han	4 Nisan 1809		

Görüldüğü üzere XVIII. yüzyılda Bitlis sancağında idarecilerden kaynaklanan önemli bir problem yaşanmış, bunun çözülebilmesi için de sık sık idareciler değiştirilmiştir. Öyle ki, bu değişikliklere zaman zaman Bitlis uleması, imam ve hatipleri, ayan ve eşrafi imzalı ve mühürlü dilekçeler vermek suretiyle doğrudan müdahil olmuşlardır. Aynı şekilde Bitlis idarecilerinden bazılarının seferlere katılmakta ihmalkâr davranması, ordu için gerekli iaşenin temin edilmemesi gibi durumlarda İran seferi seraskerlerinin arzları ile tayin veya

azledilmişlerdir. Bitlis'teki idareciler arasındaki ihtilafta, Şeref Han ile Selim Han evlatlarının önemli rol oynadıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kısa süre içerisinde yaşanan bu değişiklikler, şehri idare eden beylerin kendi ihtiraslarından ve bunu gerçekleştirmek için de halkı tahrik ve teşvik etmelerinden kaynaklanmıştır. Osmanlı Devleti idarecilerinin bölge hakkındaki en önemli bilgi kaynakları kadılar ve ilmiye ricali olmuştur. Özellikle bölgede bulunan ilmiye ricalinin ve ileri gelenlerin Selim Han ve Şeref ham evlatlarının bu rekabetlerine alet olmaları onların çoğu defa aleyhlerine merkeze arz göndermeleri, devlet ricalinin de bu arzılara göre yeni idareciler ataması, bölgedeki karışıklığı daha da artırmıştır. Nitekim bu işten çıkar temin eden kimseler, bu kadar idareci değişikliğinde en aktif rolü oynamışlardır. Ekler kısmında verilen örnekler, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve bu konuda yapılan değerlendirmenin doğru olduğunu gösterecektir.

Sonuç olarak, Bitlis Hükümetindeki idari yapı, her ne kadar hükümet statüsünü taşımasına rağmen özellikle XVII. ve XVIII. yüzyılda devletin sık sık müdahalesi olmuştur. Bu da bu bölgede istikrarlı bir idarenin tam olarak kurulamadığını göstermektedir. Özellikle idareci olarak tayin edilen kimselerin tayinden hemen sonra hakkında zulüm ve taaddide bulunduğu, ahaliye baskı ve tazyik yaptığı, fakirlerin haklarını korumadığı vb şeklinde ithamlar olması, azlinden sonra yeni tayin edilen idareci için de kısa bir süre sonra aynı şikâyetlerin ortaya çıkması, bu defa önceki şikâyet edilen idarecinin yeniden tayin edilmesi istikrarın sağlanamadığını tam olarak göstermektedir. Bunda bölgenin aşiret ve kabile yapısının da etkisi olmuştur.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Divan-ı Hümayun Tahvil Defteri 16.

AYN ALİ EFENDİ, *Kavânî-i Âl-i Osman Der Hülâsâ-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280.

EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MUHAMMED ZİLLÎ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 4. Kitap*, yay: Y. Dağlı - S. Ali Kahraman, İstanbul 2001.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânî-i Âl-i Osman*, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1988.

SOFYALI ALİ ÇAVUŞ KANUNNÂMESİ, Haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992.

Araştırma Eserler

AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı; Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998.

BAŞAR, Fehmeddin, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara 1997.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.

- CIEPO Tarafından Yürütülen Osmanlı Prozopografisi Üzerine Araştırma Programı*, Koordinatörler; Halil İnalcık, Jean-Louis Bacqué-Grammont, (Tarihsiz).
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Kanunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1992.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Van”, *İslam Ansiklopedisi (İA.)*, XIII, İstanbul 1986.
- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimâtı, Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ 1997.
- _____, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997.
- _____, “Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancakları; Hakkâri Hükümeti Örneği”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II/I, (9-13 Eylül 2002, Ankara)*, Ankara 2005.
- _____, “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 10*, Ankara 1999.
- KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985.
- ÖZ, Mehmet, “XVI. Yüzyılda Bitlis Sancağı: Yönetim, Nüfus ve Vergilendirme”, *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, (Dubrovnik-Croatia, 20-23 August 2002)*, Ankara 2005.
- SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- TUNCEL, Metin, “Bitlis”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA.) VI*.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980.
- TURAN, Şerafettin, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimâtı”, *Atatürk Üniversitesi 1961 Yılığ*, Ankara 1963.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1998.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, Besim Darkot, “Bitlis”, *İslam Ansiklopedisi (İA) II*.

Ek. XVIII. Yüzyılda Bitlis Hükümeti ve İdarecileri

İdarecinin Adı	Görev tarihi	Açıklama
Mehmed Han ²²	Said 3 Nisan 1702	Eski Bitlis hakimi, Van Valisi İbrahim Paşa'nın arzı ile yeniden tevcih.
Mehmed Han ²³	Adil 2 Kasım 1716	Bitlis halkına iyi muamele ettiğinden görevinde ibka olundu.
Mehmed Han ²⁴	Adil 22 Mart 1722	Görevinde ibka olundu
Mehmed Han ²⁵	Adil 2 Ocak 1723	Eşkuya baskınlarına karşı koyduğu ve halka iyi muamelede bulunduğundan yeniden tayin edilmişti.
Mehmed Han ²⁶	Adil 7 Kasım 1723	Ocaklık olarak yeniden tevcih edilmişti.
Mehmed Han ²⁷	Adil Mart 1724	Tebriz seferine az bir asker ile katılması, verilen hizmeti yerine tam olarak getirememesi sebebiyle azlolunup yeniden Mehmed Adil Han'a verildi.
Mehmed Han ²⁸	Adil 13 Ocak 1725	Bahar aylarında kapu halkı ve aşiret kuvvetleriyle birlikte piyade ve suvari askeriyle beraber Tebriz seferine katılmak şartıyla Tebriz Seferi seraskeri ve Van Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın arzı ile tevcih.
Mehmed Emin ²⁹	4 Eylül 1725	Eski Bitlis hakimi Mehmed Abid Han'ın oğlu. Mehmed Adil Han, Tebriz seferinden affolunmakla beraber ordu için gerekli olan kırk bin kile arpa ile yirmi bin kile buğdayın mubayaasında kendi üzerine vazife olmadığını ileri sürerek ordunun iaşesinde sıkıntıya sebep olduğundan azledilip yerine istenilen zahireyi temin eden hatta bir kısmını kendi malından veren ve bunları Tatvan iskelesinde teslim etmeyi kabul eden Mehmed Emin Han'a ocaklık olarak verildi.

²² Kılıç, *Eyalet Tevcihati*, s. 192–193

²³ Kılıç, *Eyalet Tevcihati*, s. 192–193

²⁴ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 130.

²⁵ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 130.

²⁶ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 130.

²⁷ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 130.

²⁸ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 131.

²⁹ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 131.

Mehmed Han ³⁰	Emin	25 Ocak 1726	Mehmed Adil Han zamanında halka zulüm ve teaddi etmesi, Muş tarafında yüz binden fazla koyun ve on beş bin civarında sığır ve atın yağma edilmesi, aşiretlerin huzursuz olması, Mehmed Emin Han zamanında ise bunlara son verilip sulh ve sükunun sağlanması, devlete sadık kalıp yılda yirmi bin kuruş hazineye vermek şartıyla yeniden tevcih edilmişti.
Mehmed Han ³¹	Adil	17 Aralık 1726	Mehmed Emin Han'ın taahhüt ettiği yirmi bin kuruşu zamanında ödememesi, Tebriz seferinde vermeyi vaat ettiği her biri bir kuruşa olmak üzere yirmi bin koyunu vermeyip on bin koyun teklif etmesi sebebiyle taahhüt edilen yirmi bin kuruşu vermek şartıyla Tebriz seraskeri Ali Paşa'nın arzı ile Adil Han'a verilmişti.
Mehmed Han ³²	Emin	10 Şubat 1728	Eski Bitlis hakimi. Ocaklık üzere verilmişti.
Mehmed Han ³³	Adil	29 Haziran 1728	Ocaklık olarak yeniden Adil Han'a verilmişti.
Mehmed Han ³⁴	Emin	27 Mart 1729	Şirvi sancağında çıkartılan maden için gerekli amele ve levazımatı temin etmek şartıyla eski Bitlis hakimi yeniden tevcih edilmişti.
Selim Han ³⁵		8 Temmuz 1736	Eski Bitlis hakimi olup Van valisi İbrahim Paşa'nın arzı ile tevcih edilmiş, 22 Şubat 1737 tarihinde de görevinde ibka olunmuştu.
Süleyman Han ³⁶		6 Haziran 1737	Eski Bitlis hakimi olup, Ekim 1737 ve Kasım 1738 tarihlerinde yeniden ibka suretiyle tayin edilmişti.
Mehmed Han ³⁷	Emin	7 Haziran 1738	Eski Bitlis hakimi olup Van Valisi Osman Paşa'nın arzı ile tayin edilmişti.
Mehmed	Said	?	Mehmed Adil Han'ın oğlu

³⁰ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 131.

³¹ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 131-132.

³² Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 132.

³³ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 132.

³⁴ Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihâtı*, s. 132.

³⁵ Kılıç, *Eyalet Tevcihâtı*, s. 192.

³⁶ Kılıç, *Eyalet Tevcihâtı*, s. 192.

³⁷ Kılıç, *Eyalet Tevcihâtı*, s. 193.

Han ³⁸		
Behram-zâde Mehmed Burhan	?	Ne zaman tayin edildiği belirtilmemiştir.
Behram-zâde Mehmed Burhan ³⁹	10 Mayıs 1756	Eski mutasarrıf
Adil Han ⁴⁰	3 Nisan 1757	Bidlis hükümeti ulema ve süleha ve eimme ve huteba ve eşraf ve meşayih ve ayanı ve kale dizdarları ve azeban ağaları ve kethüdaları ve alay beğisi ve zuema ve erbab-ı tımarları mahzar gönderüb vilayetlerinin hanlık hükümeti öteden beri ocaklık olub ve aba an ced hükümet-i mezbure han zadelere verilmesi mukarrer olup onların da fukaraya ve reayaya iyi davranıp, aşiret ve kabilelere himaye etmeleri sebebiyle, ocaklık üzere sabıka mutasarrıfı Adil Han'a tevcih olunup cümlesi ondan memnun olmasına rağmen Behram-zade Mehmed Burhan tevcih olunduktan sonra halkın rahat ve huzuru kalmadığından Behram-zâde Mehmed Burhan'ın yerine Adil Han tevcih olunup emr-i şerif verildi.
Mehmed Şeref Han ⁴¹	22 Ağustos 1757	Mehmed Şeref Han arzuhal gönderip aba-an ced Bidlis hükümeti hanzadelerinden olup sabıka hükümeti mezburede mutasarrıf olan karındaşı Mehmed Said Han fevt olmakla kendisine verilmesini istediğinden ocaklık üzere tevcih edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁴²	10 Şubat 1758	Bitlis ulema, imam, şeyh ve hatipleri ile bölgenin ileri gelenleri arzuhal gönderip daha önceden bölgeden göç eden bazı aşiretlerin tekrar döndükleri, halkın mevcut idareden razı olup hâkimlerine karşı şükrandaki bulduklarını beyan etmeleri üzerine ibka kılındı

³⁸ 1738'den sonra Bitlis hakimliğine kimin tayin edildiği konusunda kaynaklarda net bilgi olmamasına rağmen incelenen Divan-ı Hümayun Tahvil Defteri'nde Mehmed Said Han ve Behram-zâde Mehmed Burhan Han'ın münavebeli olarak hanlığa tayin edildikleri ve bunlardan da *sabık Bidlis hakmi olarak* bahsedilmeleri sebebiyle idareciler listesine alınmıştır.

³⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Divan-ı Hümayun Tahvil Defteri 16, s. 179.*

⁴⁰ *Tahvil Defteri 16, s. 179.*

⁴¹ *Tahvil Defteri 16, s. 179.*

⁴² *Tahvil Defteri 16, s. 179.*

Mehmed Selim Han ⁴³	1 Temmuz 1759	Mehmed Şeref Han hakkında şikayetlerin ortaya çıkması, Mehmed Selim Han'ın da arzda bulunup birkaç defa Bitlis hakimliği yaptığını beyan etmesi, Bitlis ulema, meşayih ve huteba ile sülehasının da Mehmed Selim han'ın tayin edilmesi için mühürlü mahzar göndermeleri sebebiyle eski Bitlis Hakimi Mehmed Selim Han'a verilmişti.
Mehmed Haydar ⁴⁴	25 Eylül 1759	Bitlis Kadısı Mevlana Yusuf mektup gönderip 28 Mayıs 1759'da vefat eden Mehmed Selim Han'ın yerine hakimliği layıkıyla yerine getireceğine dair Bitlis ulema, ayan ve eşrafının da şahadet etmesi üzerine Haydar Beye ihsan olunmuştu.
Adil Han-zâde Mehmed Şeref Han ⁴⁵	1 Haziran 1760	Bitlis kadısı Yusuf Efendi'nin arzı üzerine Mehmed Haydar Han'ın kardeşi Emin Han ile birlikte Adil Han-zâde Süleyman'ı katledip baskı ve zulümde bulunmaları sebebiyle fitne ve fesadın önüne geçilmesi için Adil Han-zâde Mehmed Şeref Han'a verilmesi için halkın da istediğini bildirdiğinden tevcih edilmişti.
Mehmed Haydar ⁴⁶	27 Ocak 1761	Mehmed Şeref han'ın vefat etmesi halkın da arzda bulunması üzerine Bitlis kadısı Yusuf Efendi'nin arzı üzerine yeniden Mehmed Haydar tayin edilmişti.
Mehmed Haydar ⁴⁷	27 Kasım 1761	Eski Bitlis hakimlerinden Şeref han ile Selim Han arasındaki düşmanlıkların yeniden ortaya çıkması, bunlara bağlı aşiretlerin bölgede eşkıyalık hareketinde bulunması, buna karşılık Mehmed haydar Beyin devlete sadık kalıp halkın sulh ve sükunu ile ilgilenmesi üzerine Muş, Ahlat, Adilcevaz, Tatvan, Erciş sancakbeyleri ve Bitlis kadısı Yusuf Efendi'nin arzı üzerine yeniden tayin ve ibka kılınmıştı.
Mehmed Haydar ⁴⁸	26 Ocak 1763	Görevindeki dikkat ve ihtimamı sebebiyle yeniden tayin edilmişti.

⁴³ Tahvil Defteri 16, s. 179.

⁴⁴ Tahvil Defteri 16, s. 179.

⁴⁵ Tahvil Defteri 16, s. 179.

⁴⁶ Tahvil Defteri 16, s. 179.

⁴⁷ Tahvil Defteri 16, s. 179.

⁴⁸ Tahvil Defteri 16, s. 179.

Şeref Han	23 Eylül 1763	Bitlis eski hakimlerinden Şeref Han, aba-an-ced Bitlis'e hakim tayin edildiğini belirtip yeniden tayin edilmesini talep ettiğinden ona verilmişti.
Han-zâdelerden Haşim ⁴⁹	11 Eylül 1765	Şeref Han'ın halka zulüm ve baskıda bulunması ve hakkındaki şikayet ve Bitlis naibi Ömer'in arzı üzerine tayin edilmişti.
Mehmed Adil Han-zâde Hasan Bey ⁵⁰	11 Mart 1766	Haşim Bey'in azlini gerektirecek hadiseler sebebiyle Erzurum valisi Numan Paşa'nın arzı üzerine tayin edilmişti.
Mehmed Adil Han-zâde Hasan Bey ⁵¹	9 Mart 1767	Hasan Bey'in adilane idaresinden bütün Bitlis halkı memnun olduğundan Bitlis kadısı Abdurrahman Efendi ve ulemanın arzları sebebiyle ibka kılınmıştı.
Mehmed Haşim Han ⁵²	2 Haziran 1768	Hasan Bey hakkında çeşitli şikayetlerin ortaya çıkması, han-zâdeler arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle asayişin bozulması ve halkın talebi üzerine tayin edilmişti.
Hasan Han ⁵³	29 Mart 1770	Mehmed Haşim Han'ın halka zulmetmeye başlaması ve onun hakkında şikayetlerin artması üzerine daha önceden Bitlis hakimi olup adilane idaresi olduğu bilinen Hasan Han'a verilmesi için Van, Bitlis, Erciş ve Hınıs kadılarının da arzı üzerine verilmişti.
Mehmed Haşim Han ⁵⁴	10 Haziran 1771	Hasan Han'ın rahatsızlanması üzerine tayin edilmişti.
Hasan Han ⁵⁵	19 Temmuz 1772	Hasan Han'ın yeniden Bitlis hakimliğini talep etmesi, ona tabi aşiretlerin istekleri, Mehmed Haşim Han'ın da özrünü beyan etmesi üzerine tayin edilmişti.
Adil Han-zâde Mehmed Şeref Han ⁵⁶	20 Nisan 1774	Hasan Beyin vefatı üzerine kardeşi olup daha önce de hakimlik yapmış olan Mehmed Şeref Han verilmesi için Bitlis naibi Mustafa ile ulemâ,

⁴⁹ *Tahvil Defteri 16*, s. 179.

⁵⁰ *Tahvil Defteri 16*, s. 179.

⁵¹ *Tahvil Defteri 16*, s. 179.

⁵² *Tahvil Defteri 16*, s. 179.

⁵³ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁵⁴ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁵⁵ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁵⁶ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

		sülehâ ve eimmenin talepleri üzerine tayin edilmişti.
Mehmed Haşim Han ⁵⁷	28 Temmuz 1775	Mehmed Şeref Han hakkındaki şikayetler dolayısıyla azledilmesi üzerine tayin edildi.
Mehmed Şeref Han ⁵⁸	6 Mart 1776	Haşim Hanın halka zulüm ve teaddide bulunması sebebiyle azli üzerine tayin edildi.
Mehmed Haydar Han ⁵⁹	24 Ekim 1776	Şeref Han hakkındaki şikayetlerin artması ve oğlunun halka karşı adaletsiz davranması dolayısıyla azli ile tayin edilmişti.
Adil Han	7 Mayıs 1777	Haydar Han hakkında şikayetler olması üzerine tayin edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁶⁰	2 Ekim 1777	Şeref Han'ın Bitlis'in idaresini yeniden talep etmesi ve halkında bu konuda isteklerinin olması ile tayin edilmişti.
Adil Han	3 Haziran 1778	Bitlis ileri gelenlerinin isteği ile atanmıştı.
Mehmed Şeref Han ⁶¹	17 Eylül 1780	Adil Han'm halka zulmetmeye başlaması üzerine azli ile tayin edilmişti.
Mir Muhammed Koçak Han ⁶²	6 Mart 1783	Van kadısı Mahmud Efendi ile Bitlis ileri gelenlerinin isteği ile yurtluk ve ocaklık olarak tayin edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁶³	11 Eylül 1783	Şeref Han'm aba-an-ced Bitlis hakimliğini talep etmesi, Bitlis ileri gelenleri ile halkın talebi üzerine tayin edilmişti.
Adil Han ⁶⁴	4 Ocak 1784	Adil Han'm talebi ve ileri gelenlerin isteği ile tayin edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁶⁵	27 Mayıs 1785	Adil Han'm zulmetmesi sebebiyle azli üzerine tayin edilmişti.

⁵⁷ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁵⁸ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁵⁹ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁶⁰ *Tahvil Defteri 16*, s. 180.

⁶¹ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶² *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶³ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶⁴ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶⁵ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

Mir Mehmed Koçak Han ⁶⁶	28 Eylül 1786	Süleyman Paşa'nın arzı ve Şeref Hanın halka kötü davranması sebebiyle yeniden Bidlis'e tayin edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁶⁷	7 Nisan 1787	Mehmed Koçak Han hakkında halkın şikayette bulunması sebebiyle.
Mehmed Adil Han ⁶⁸	2 Ağustos 1787	Bitlis'in idaresinde hak talep etmesi ve ileri gelenlerin desteği üzerine tayin edilmişti.
Selim Han-zâde Faik Ahmed Han ⁶⁹	22 Kasım 1787	Adil Han'ın idarede taraflı davranması ve halkın şikayeti ile azledilmesi üzerine tayin edilmişti.
Mehmed Şeref Han ⁷⁰	18 Nisan 1788	Şeref Han'ın isteği üzerine tayin edilmişti.
Gazanfer Han ⁷¹	26 Haziran 1797	Şeref Han'ın kardeşi.
Nasuh Han ⁷²	4 Nisan 1809	

⁶⁶ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶⁷ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

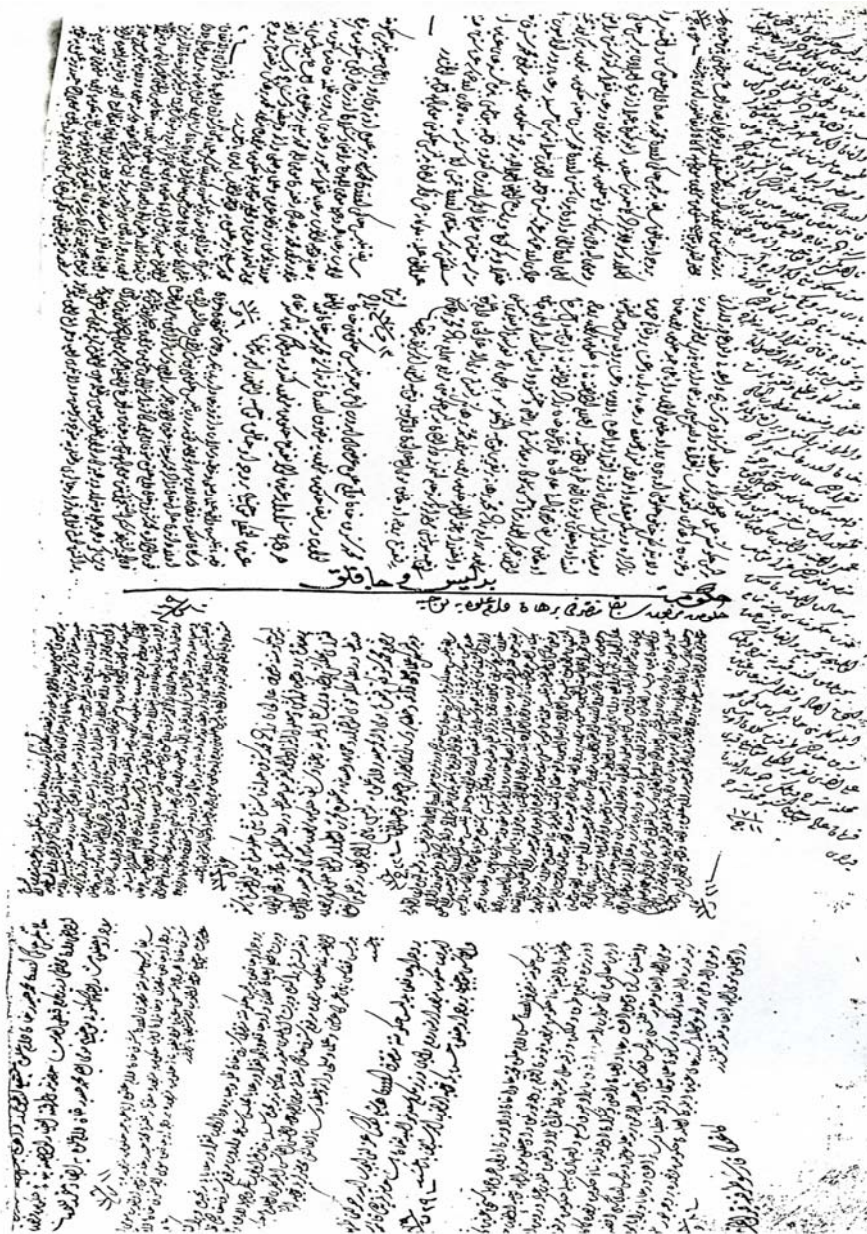
⁶⁸ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁶⁹ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁷⁰ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁷¹ *Tahvil Defteri 16*, s. 181.

⁷² *Tahvil Defteri 16*, s. 181.



Başbakanlık Osmanlı Arşivi Divan-ı Hümayun Tahvil Defteri 16